

HVEM HAR HÅNDEN PÅ RATTET?
Om å være subjekt i egen endringsprosess

Rebekka Alne

Essay om yrkespraksis - våren 2008

Eksamenskode:MP300 P 001

Mastergrad i praktisk kunnskap
Senter for praktisk kunnskap
Profesjonshøgskolen

HVEM HAR HÅNDEN PÅ RATTET?

Om å være subjekt i egen endringsprosess.

Jeg drar ofte på kjøretur sammen med klientene mine. Jeg trives i bilen. Den utgjør et lite rom hvor vi gjør noe sammen. Vi kjører tur. Her kan vi snakke sammen, eller vi kan være stille. Vi kan la tankene dra langt av gårde, sammen med landskapet som farer forbi. Vi kan kommentere det vi ser rundt oss eller vi kan snakke om ting som opptar oss for tida. Turen kan også ha et bestemt formål, som den turen jeg nå skal fortelle om.

Karl har jeg kjent i flere år. Han har vært min passasjer på mange kjøreturer. Nå er vi på veg gjennom byen. Det er mandag. Jeg er på jobb som Karls behandler i psykiatrien og han har fått inn penger på kontoen. Penger som vanligvis går direkte til dop. Først noen øl og så etter hvert det som er på markedet, gjerne Heroin eller Amfetamin.

”Stopp her og slipp meg av”, sier Karl plutselig. Jeg gjør ikke som han sier, kjører videre og håper inderlig det ikke blir rødt lys. Det forblir grønt.

Vi fortsetter å kjøre og Karl gjentar at jeg må stoppe. ”Kommer ikke på tale. I dag skal jeg sitte på deg hele dagen. Jeg slipper deg ikke av syne”, svarer jeg. ”Ja vel, men dette kommer til å bli tøft. Det er det allerede”, sier Karl.

Han sitter urolig og har allerede hånden på utløseren for sikkerhetssele, klar til å hoppe ut. Jeg holder bilen i gang og forteller at jeg kommer til å kjøre utover mot Sørøya og uansett hva han sier, kommer jeg ikke til å stoppe.

”Hva faen skal vi der å gjøre”, sier Karl. ”Der er det vel ingenting å se på. Nå slipper du meg av. Jeg skal ikke ta noe stoff”.

”Vet du, i dag tror jeg ikke på akkurat den der,” sier jeg, og fortsetter; ”du har bedt meg hjelpe til med å holde deg unna rusen. Det har jeg lovet å gjøre, og det er akkurat det jeg holder på med nå. Vi drar ut til Sørøya, kjøper med oss litt mat og spiser lunsj etter at vi har gått en tur.” Han svarer ikke.

Felles rytme?

Jeg lener meg litt tilbake i setet og leter etter den lett humoristiske tonen vi ofte har oss imellom. Noen ganger trenger jeg bare å gjenta slutten av en historie og Karl kan knekke sammen i latter. Andre ganger kan han si et ord som refererer seg til en metafor eller et ordspill vi har snakket om tidligere, og jeg skjønner hvordan han har det. Det er ikke bare en god humoristisk tone vi har sammen. Vi har også funnet tonen i diskusjoner om filosofi, om musikk, om ting utenfor oss sjøl som ikke gjelder ham, meg eller relasjonen mellom oss, i tillegg til områder i livet som er vanskelig. Flere ganger når vi har hatt slike samtaler, har vi i ettertid snakket om hvordan samtalen har sklidd av seg selv. Den har nærmest danset av gårde og bortimot levd sitt eget liv uten at noen av oss har styrt og uten at vi har vært bevisst oss selv eller vårt eget bidrag i samtalen. Karl har sagt at resonnementene bare har dukket opp i hodet, og han har kjent seg helt fri til å komme med dem uten å tenke på hva jeg måtte synes eller at utsagnene må være ferdigtenk og fullstendige. I de fleste andre situasjoner tenker han på hvordan han framstår og opptrer. Jeg har opplevd det på samme måte. I felleskap har vi utviklet tanker om noe som vi begge har opplevd har ført oss et stykke videre. Vi har også snakket om at disse samtalerne kan sammenlignes med en type dans der vi skifter på å føre. Vi har funnet en felles rytme der den ene kan ta føringen, komme med et forslag til et nytt trinn, en ny passasje og den andre tar umiddelbart utfordringen og følger på.

Denne tonen, eller rytmen, er borte nå. I vårt lille rom er det ikke plass for verken historier, ordspill eller den gode samtalen. Rommet kjennes lite, trangt. Her er det ingen plass til å danse. Hva er det som gjør at jeg kommer på disse samtalerne, denne gjensidige dansen, nå? Selvfølgelig er savnet av den til stede. Vi er kommet i utakt. Vår felles rytme er borte. Jeg legger merke til at jeg leter etter en rytme, etter Karl sin rytme. I den grad vi kan snakke om en dans, er det i hvert fall ikke en pardans. Hvordan skal jeg nå tone meg inn i forhold til ham?

”Du skal ikke tro på alt jeg sier.” Nærmest skriker Karl plutselig. ”Nå vil jeg av!!!”

Jeg hopper i bilsetet, ordene ringer i ørene mine, men jeg svarer ikke og kjører videre. Jeg vet ikke hva jeg skal si. Jeg prøver å holde på min beslutning om å kjøre ut av byen slik at den umiddelbare fristelsen for Karl blir mindre. Bort fra de kjente traktene og bort fra de personene som har stoff å selge. Hvis han bare klarer å stå imot fristelsene en stund til, vil det verste være over. På sett og vis hører jeg i stemmen hans at han ber meg kjøre videre,

samtidig som han ber meg om å stoppe. Det er noe i intensiteten som ikke er så stor som den ellers kan være. Han har også lange mellomrom mellom hver gang han ber meg om å slippe ham av. Sannsynligvis er det i dette jeg fornemmer at han har en indre strid, der jeg velger å støtte den delen som vil holde seg unna stoff.

Allikevel; trør jeg nå langt over grensene hans, krenker jeg integriteten, sjølråderetten hans? Noen ville kalle dette bruk av tvang, kanskje til og med kidnapping. Nå er det ikke rom for diskusjoner eller felles refleksjoner. Han har gitt meg et klart signal om at dette ikke er tiden for diskusjoner eller å se på alternativer. Det er noe i den kontante måten han avbryter meg på, nærmest biter meg av. ”Du skal ikke tro på alt jeg sier”, nærmest skriker han. Stemmen er både kraftigere og høyere enn vanlig. Han har snudd hodet mot meg og jeg ser at øynene er vidåpne og mørke, nærmest svarte. Den første tanken min er at han nå tar tilbake alt han har sagt om å ville slutte å ruse seg. Et øyeblikk er jeg fristet til å begynne å diskutere dette. Til å konfrontere ham med konsekvensene av valget hans. I stedet stopper skriket hans meg. Det blir signalet om hva han vil, eller i hvert fall ikke vil. Han vil ikke diskutere nå. Derfor tier jeg stille. Ikke vet jeg hva jeg skulle sagt heller.

Nå er det hans uro, smerte og enorme ubehag som står i fokus. Dette er åpenbart så sterkt og altoverskyggende at det eneste han er opptatt av, er å få døyvet det. ”Stopp her og slipp meg av”, har han allerede sagt. ”Nå vil jeg av”, gjentar han. Jeg tar ikke hans direkte ordre alvorlig, gjør ikke som han sier. Jeg stiller meg tvert imot i veien for hans ønske om å tilfredsstille behovet sitt umiddelbart. Aldri har jeg gått så klart mot hans uttalte ønsker før. Jeg tar ikke alvorlig hans ønske om å bli sluppet av, jeg respekterer ikke hans klare signaler om å stoppe bilen.

Det river og sliter i min gode sosionomoppdragelse. Hvordan skal jeg best være til hjelp i hans endringsprosess? Man skal da gå ved siden av folk, bidra til at de finner sine egne ressurser og veier? Det er deres mål, ikke mine som skal være styrende. Folk vet best sjøl. Likevel kan jeg jo vise alternative veier hvis folk har gått seg fast. Det må da være riktig å hjelpe til å holde på en retning som folk har valgt, når det dukker opp hindringer underveis? ”Du har bedt meg hjelpe til med å holde deg unna rusen. Det har jeg lovet å gjøre, og det er akkurat det jeg holder på med nå”, sier jeg til Karl. Han vet veldig godt hva jeg snakker om, men vil altså ikke gå inn i dette nå. ”Du skal ikke tro på alt jeg sier”, er hans svar.

I løpet av det siste året har han sagt at han trenger hjelp til å klare å ruse seg mindre. Han sier; å ruse seg mindre, fordi han er redd for så store ord som å slutte å ruse seg. Rusen har vært en så stor del av livet hans i mange år og det er ikke bare å kvitte seg med den. Den har hjulpet ham i mange situasjoner. Den har bidratt til at han klarer å gå ut, møte folk og møte livet. Den har bidratt til at han kan slappe av og godta seg selv. Han slipper å tenke på hvordan andre oppfatter ham, om andre kan se at han er nervøs og full av angst. Den har simpelthen bidratt til at han har holdt ut livet, klart å holde seg i live.

Nå har han erfart at rusen også bidrar til det stikk motsatte. Han har sett at folk holder seg unna når han er rusa, at rusen hindrer ham i å få til ting han ønsker å gjøre. Ikke minst gjør abstinensene at han må holde seg innendørs og for seg selv i lange perioder. Han sier: ”Jeg kan gjerne være stor mann på byen en dag, men så må jeg ligge bak svarte gardiner og holde meg unna folk resten av uka”.

Det må være i våre samtaler om disse erfaringene, og i hans klare bønn om hjelp til å holde seg unna rusen, jeg finner grunnlag til å gjennomføre min beslutning om å holde bilen i gang, ikke stoppe. Idet jeg sier: ”I dag skal jeg sitte på deg hele dagen” og han svarer: ”Ja vel, men dette kommer til å bli tøft”, klargjør vi igjen formålet med turen. I grunnen har jeg en avtale, nærmest en kontrakt med ham om å hjelpe ham med dette. Det er nok denne avtalen som står på spill for meg når jeg må velge mellom å stoppe, eller fortsette å kjøre. Likevel er dette vanskelig for meg. Er jeg i ferd med å innta en for dominerende plass i vår relasjon? Hvor går grensen for at jeg tar styringen på bekostning av hans vilje?

Herre og knekt?

Hos Skjervheim (2002) har jeg lest om herre/knekt forholdet. Det ga meg noen nye spørsmål om mitt forhold til Karl. Dette ”herre-forholdet” skriver han bl.a. om i essayet ”Eit grunnproblem i pedagogisk filosofi”. Her kaller han det også et subjekt/objekt-forhold. Han trekker linjene helt tilbake til Platon som lar Sokrates snakke om retorikken som overtalelseskunst: ”Den andre er eit objekt som gjennom overtalingskunsten skal manipulerast slik retorikaren ynskjer” (Skjervheim 2002, s.112) Opptrer jeg som herre slik Skjervheim mener i denne situasjonen? Prøver jeg å manipulere Karl til å la være å ruse seg? Jeg sier til ham at jeg har lovet å hjelpe ham å holde seg unna rusen. For meg selv tenker jeg at han tydelig har to motstridende ønsker og at jeg velger å støtte den delen som vil holde seg unna stoff. Er dette en begrunnelse jeg bruker for meg selv til å rettferdiggjøre at jeg

objektiverer ham slik Skjervheim (2002) mener i Essayet "Deltakar og tilskodar? Med å "objektivere" oppfatter jeg at den ene parten i en samtale ikke er en engasjert deltagende samtalepartner. Han sitter på sidelinjen, hører på og kan komme med kommentarer om den andre, karakterisere den andre eller ta et distansert forhold til det hele. I dagligtale sier vi ofte at vi tar mannen i stedet for ballen. Skjervheim (2002, s.25) sier også at: "Den som mest raffinert objektiverer den andre, er herre." I "Deltakar og tilskodar" sier han at vi særlig objektiverer den andre når vi ikke finner å kunne ta ham alvorlig. (Skjervheim 2002, s.23) Jeg tar jo ikke Karl alvorlig når jeg ikke stopper og slipper ham av. Jeg gjør i hvert fall ikke alvor av det han ber meg om. Men kan det likevel tenkes at jeg tar ham alvorlig?

Jeg må gå litt tilbake i tid for å undersøke dette nærmere. Karl og jeg har kjent hverandre i flere år og jobbet sammen rundt hans psykiske problemer og hans rusmisbruk. Da vi ble kjent ønsket han ikke noe fokus verken på rusing eller sine psykiske vanskeligheter. Han sa han hadde vært gjennom så mange forskjellige behandlingsopplegg at han nærmest hadde utviklet allergi mot alt som kunne minne om behandling. Jeg opplevde at det minste lille forsøk på å stille spørsmål eller forsøk på å forstå forskjellige reaksjoner, ble kontant avvist. "Jeg vil ikke ha noen psykologisering." Han kunne også si: "Jeg stoler verken på deg eller noen andre og ønsker ikke noen innblanding i livet mitt". Jeg var ansatt som hans koordinator på en rehabiliteringsenhet og vi hadde mye tid til vår disposisjon. Denne tida brukte vi til å bli kjent, til å snakke om ting vi syntes var interessante og vi fant mange felles interesseområder. Etter hvert opplevde jeg meg invitert inn i forskjellige områder i livet hans, både dem han var stolt over og dem han strevde med. Blant annet er han en dyktig musiker og lager flott musikk. Nå kan han innimellom si: "Du vet jeg stoler på deg, selv om det med tillit til andre mennesker er vanskelig for meg".

I løpet av denne tida har jeg også lært mye. Rent teoretisk og med god faglig overbygning visste jeg at Karl måtte styre sitt eget liv. Nå har jeg erfart og stoler på at han vet best sjøl hvordan han vil opptre og gjøre ting. Han vet hvordan han vil leve livet sitt. Han vet hva han eventuelt ønsker å forandre. Han sitter med nøkkelen til hvordan det i så fall skal gjøres. Nå kan jeg gjerne utfordre ham og komme med andre innfallsvinkler eller forslag til hvordan ting kan gjøres annerledes. Jeg kan gå i diskusjon med ham og undre meg over intensjonene hans for å velge som han gjør. Spørre ham hva han ønsker å ivareta med det han gjør. Jeg kan undre meg sammen med ham om det finnes andre måter å ivareta disse intensjonene. Jeg kan også provosere ham eller liste opp og klargjøre konsekvensene av handlingene hans. Nå lar

han meg ofte gjøre det, og sier at han setter pris på å bli utfordret. Han har sagt at han ser på det som gode diskusjoner som hjelper ham å sortere og bli klar over egne valg, kanskje til og med finne flere handlingsalternativ. I disse situasjonene vil jeg med styrke hevde at jeg ikke objektiverer ham. Vi har over lang tid bygget opp en relasjon som tillater provokasjoner, spørsmålsstillinger og i felleskap kunne se oss sjøl som mennesker utenfra. Dette er en form for objektivering, men ikke i den forstand jeg oppfatter Skjervheim. Jeg objektiverer ut fra en felles forståelse om at det er tillatt og til og med nyttig. Hvis jeg skal være redd for å gjøre det, ville jeg også undervurdere hans tillit til meg. Jeg ville ikke vise meg hans tillit verdig. Denne tilliten forutsetter at jeg ikke bare ”stryker med hårene” og er samtidig en forutsetning for et likeverdig forhold. I tillegg tenker jeg at dette likeverdige forholdet vårt også er en forutsetning for endring og vekst. Det ville heller ikke være forenlig med min posisjon som profesjonell yrkesutøver å ikke kunne utfordre, stille spørsmål og velge et standpunkt i situasjonen. Men utgangspunktet må alltid være et engasjement i den andre og relasjonen mellom oss. Denne relasjonen har jeg bygget opp over lang tid i forhold til Karl, og han har brukt like lang tid på å bygge opp sitt forhold til meg.

Denne relasjonen har også utviklet seg til et følelsesmessig engasjement fra min side. I løpet av disse årene er jeg blitt glad i Karl. Vi har tilbrakt mye tid sammen. Vi har dratt på turer og hatt lange arbeidsøkter i lag. Han har vist meg mange av sine gode og noen av sine dårlige sider. I og med at han ikke avviser meg, regner jeg med at han også tåler mine gode og dårlige sider. Som jeg beskrev tidligere, har jeg opplevd en felles rytme med Karl der også han har gitt uttrykk for å glemme seg selv og bare er midt i det vi holder på med, det være seg samtaler eller arbeid. Dette kan selvfølgelig også være med på å vanskeliggjøre den distansen som er nødvendig for å kunne være til hjelp.

Nærhet og følelsesmessig engasjement på den ene siden og klargjørende distanse på den andre, er et stadig tilstedeværende dilemma, eller spenningsfelt, i arbeid med mennesker generelt og i mitt samarbeid med Karl spesielt.

Nei, min godeste Skjervheim, du fikk meg til å stille noen spørsmål som tvang meg til å reflektere over min posisjon og mine intensjoner. Selv om jeg ikke slipper Karl av, så tar jeg ham alvorlig ut fra den historien vi har sammen og relasjonen vi har etablert. I den grad jeg objektiverer ham, er det ut fra en felles forståelse av at det er nyttig og nødvendig. I min yrkesutøvelse som sosionom kan jeg foreløpig ikke se annet enn at det er riktig og nødvendig

å både gå ved siden, bokstavelig talt sitte i bilen sammen med ham og utfordre ham ved holde ham borte fra muligheten til å skaffe seg rusmidler. Min utfordring derimot, ligger fortsatt i å bli klar over når hans grense er nådd for å bli holdt fast. Jeg kjenner meg ikke helt igjen i rollen som herre, mens Karl er knekt. Han lar meg ha styringen så lenge han finner det nyttig.

Jeg kommer i tanker om en samtale jeg hadde med datteren min en gang da hun var liten. Jeg var bekymret over en venninne som stadig tok styringen og bestemte over de andre. Datteren min svarte meg kontant: ”Slapp av mamma. Hun får bare lov å bestemme så lenge hun bestemmer sånn som vi vil ha det”

Svakhet?

Tilbake i bilen er det like fullt svært ubehagelig å sitte i det samme lille rommet som Karl når han skriker ut: ”Nå vil jeg av”. Skriket ljoer i ørene mine. Han ser på meg med vidåpne og svarte øyner. Han krymper seg sammen og holder seg på magen. Han har fortalt at abstinensene gjør fryktelig vondt og er enormt ubehaglige, til dels uutholdelige. Det må være slik han har det nå. Han rigger fram og tilbake i setet og biter tennene sammen. Jeg kjenner at jeg sjøl blir skjelven og synes det er ubehagelig. Det er som tilstanden hans har smittet over på meg. Jeg kjenner en enorm uro og vil helst komme ut av situasjonen fortest mulig. Jeg vil stoppe bilen og slippe ham av for å spare meg sjøl.

Jeg liker ikke at folk bruker høy stemme og blir sint på meg. Det har alltid gjort meg utilpass, til og med redd, og får meg til å ønske meg bort. Ikke liker jeg å krangle med folk heller. Aller minst en jeg kjenner så godt og som jeg vet har det vanskelig. Jeg formelig ser hvordan han svetter blod, for å bruke et av hans egne uttrykk. Hvorfor bidrar jeg til å forlenge plagene hans? Jeg kan jo bare la ham gå denne gangen, og ta opp problemene på en grundigere måte seinere og håpe at neste gang klarer han det selv. Seinere kan vi også gå grundigere inn i forskjellige strategier for hvordan han skal møte suget. Kanskje er rusproblemene hans så store at jeg må melde pass. Dette er kanskje noe andre kan bedre. Rusomsorgen er jo spesialister og bør kunne ta over. Det beste vil nok være at han søker seg inn til behandling. Vi får drøfte hvilken institusjon som kan passe best.

Jeg merker at jeg også blir litt redd for hva han kan komme til å gjøre. Vil han gjøre meg noe? Jeg har aldri opplevd at han har gjort noe drastisk, som for eksempel å ta i rattet, slå eller noe annet voldelig. Men den høye stemmen, og hans åpenbare ubehag og uro får det allerede

lille rommet, den lille bilkupéen vi sitter i, til å krympe. Merkelig at biler kan bli så små. Det vil være lett for ham å gripe rattet og svinge ut av veien, eller slå til meg slik at jeg må stoppe. En gang må jo være den første. Den tanken fester seg likevel ikke i hodet mitt. Jeg tror redselen mer er et utslag av at jeg hoppet i setet da han virkelig tok i med stemmen. Jeg stoler så mye på ham at det er utenkelig at han skal komme til å gjøre meg noe. Jeg merker likevel at jeg er mer på alerten og mer oppmerksom på bevegelsene hans. Lysten til å stoppe er overveldende.

Langt bak i hodet et sted har jeg en undring over at han ikke angriper meg verbalt. Han er en meget talefør mann med ordet i sin makt. Han kunne lett referert til våre tidligere diskusjoner, blant annet om hvor viktig det er å høre på hva folk sier og ikke gå på tvers av deres klart uttalte ønsker. Han sier ingenting, griper hardere om magen og biter om mulig tennene enda mer sammen.

Jeg griper hardere om rattet, retter meg opp i setet og kjører videre. Vi skal til Sørøya. Det er stille i bilen og tankene mine fortsetter sine egne veier, til hvordan jeg i andre situasjoner kan sette Karl på plass, på en måte jeg aldri ville drømt om å snakke til andre. Hvordan han da bare ler og gir meg en salve tilbake. Jeg tenker også at hvis andre som ikke kjenner Karl så godt, eller har en annen relasjon til ham hadde sagt det samme, ville han sannsynligvis tatt det som en fornærmelse eller et overtramp. Slik kunne jeg ikke snakke til ham for et år siden. Men nå er jeg på tynn is. Min erfaring og kunnskap rekker ikke lenger. Jeg vet ikke om jeg kan påvirke valgene hans.

Tankene mine raser videre. Hvorfor kan han ikke bare holde på beslutningen sin om å ruse seg mindre? Det kan da ikke være så vanskelig når han vet alt om konsekvensene. Han kan jo til og med dø av dem. Han vet han kan komme til å sette en overdose. Det er også min bekymring. Hvorfor skal jeg sitte her og bekymre meg når han bare kan ta seg sammen? Han har jo egentlig bestemt seg. Han har sagt det gang på gang. ”Jeg må slutte å ruse meg. Jeg skal slutte å ruse meg”. Likevel tar russuget kontrollen, han blir svak og gir etter, igjen og igjen. Svakheten tar overhånd. Ja, kanskje det er svakhet.

Er det svakhet å gi etter for de behovene man har? Det er kanskje det når konsekvensene er så store. ”So what?”, som det heter på fremmedspråk og som jazzmusikeren Miles Davis (1959)

har brukt som tittel på utrolig flott musikk. Musikksom egner seg til refleksjon over det meste i livet. Hvem er det som ikke har svakheter? Jeg kan i hvert fall ikke si meg fri. Jeg elsker søtsaker, sjokolade og kaker. Jeg inntar det ofte, til tross for at jeg får migrene og blir nokså dårlig kort tid etter at jeg har kost meg med herlighetene. Jeg har sagt til meg selv gang på gang at nå må det være slutt. Jeg har til og med klart å være foruten i lange perioder. Men dessverre er jeg et svakt menneske og faller tilbake til gamle synder. Jeg kjenner meg igjen i den gamle låta ”Svake menneske, hvorfor er du så svak, hvorfor er du så svak”. Mine nærmeste stiller seg uforstående til at jeg fortsetter å spise søtsaker. De blir også irritert, sannsynligvis på samme måte som jeg kjenner irritasjon overfor Karl. Det går jo ut over dem når de må ta hensyn til meg der jeg ligger i stille, kjølig rom bak nedrullede gardiner. Det hender jeg underslår årsaken til at jeg fikk migrene. ”Slutt å mas, ikke plag meg ”, kan jeg slenge ut. Overfor andre liker jeg heller ikke å vise at jeg blir slått ut av migrenen. Jeg liker ikke tanken på at andre skal se på meg som en de ikke helt kan regne med. Hvis de i tillegg skal tenke at det kan være selvforskyldt, liker jeg det enda mindre. Jeg kjenner meg svak. Kanskje til og med litt mindreverdig. Det gjør meg sårbar å vise mine svakheter. Det gjør meg også litt sint.

Hvorfor kjenner jeg meg sårbar? Jeg tror jeg er redd for å miste andre sin anerkjennelse. Kan jeg til og med være redd for å få deres forakt? Harald Ofstad skrev boka ”Vår forakt for svakhet”. (1991)Tittelen i seg selv har fulgt meg siden. Dreier dette seg om forakt for andres svakhet, min forakt for Karl sin svakhet? Hva i så fall med min egen? Kan det også være at jeg kjenner igjen min egen svakhet hos Karl? En svakhet jeg selv forakter? Karl har ofte sagt at han forakter sin egen svakhet.

Spørsmålene er mange - og kjente - og behandlet opp ad stolper og ned ad vegger av mange, klokere mennesker enn meg. Like fullt er det stadig aktuelt i møter med andre folk. I dette tilfellet mitt møte med Karl. Intellektuelt er jeg klar over alle spørsmålene. Følelsesmessig er det mer uklart. Jeg kjenner også at jeg er irritert. Hva jeg er mest irritert på, vet jeg ikke.

Ytterpunkter.

Jeg vinger hele tiden. Hvorfor kan jeg ikke bare ta en beslutning og stå for den og kjøre løpet fullt ut? Hvorfor skal jeg tenke fram og tilbake hele tiden, veie for og imot? Innimellom kan jeg bli helt ubesluttsom. Ytterpunktene mine er langt fra hverandre. Jeg går fra å ville slippe ham av fordi jeg er redd for krenke hans integritet når jeg holder på ham, til å tenke at jeg

svikter hans tillit til meg hvis jeg slipper ham av. Jeg går fra å tenke at dette er noe han må klare seg gjennom selv, til å tenke at han aldri vil klare å gjøre dette alene. Jeg går fra å synes at han plager meg i tillegg til at jeg er litt redd, til å forakte hans svakhet. Jeg går fra å tenke at dette er noe vi bør kunne klare å jobbe med i psykiatrien, til å tenke at rusomsorgen er rette instans for hans rusproblemer. Jeg går fra å ville slippe ham direkte til å ville tvangsinnlegge ham. Men er det ikke nødvendig å vingle? Er ikke det å veie for og imot en del av selve erfaringen, min egen læringsprosess, en del av selve livet? Min far sa alltid at jeg måtte velge den gyldne middelveg. Det hørtes forlokkende enkelt ut. Som voksen har jeg lært at begrepet har vandret fra Aristoteles opp gjennom historien og er en naturlig del av vårt språk i dag, slik at min far kunne bruke det med den største selvfølgelge. Jeg har også smertelig erfart at det er langt fra enkelt. Ytterpunktene kan være lette å identifisere, men den gyldne middelveg finnes ikke på noe kart.

Avklaring.

Karl har ikke sagt noe på en stund og i det jeg kjører inn til butikken på Sørøya utbryter han: ”Nei det her blir for dumt. Vi snur og kjører tilbake til byen, jeg er rolig nå”. Jeg synes jeg merker en forandring i måten han snakker på. Han er mer bestemt, eller bestemt på en annen måte når han henvender seg til meg. Karl spør om det er noe jeg hadde tenkt å gjøre i dag, handle eller noe slikt. ”I så fall kan vi godt gjøre det nå”, sier han.

Ennå er jeg litt usikker på hva han vil komme til å gjøre, men noe i stemmen, noe i måten å henvende seg til meg på, gjør at jeg oppfatter at noe har skjedd. Han sitter roligere på setet. Han holder seg ikke lenger på magen, øynene er ikke lenger svarte. Jeg merker ikke lenger den tvilen jeg så tydelig har sett og hørt i stemmen hans tidligere. Jeg merker heller ikke noe til det jeg vil kalle for en appell om at jeg må bestemme, som jeg tidligere har fornemmet. Umiddelbart løsner også litt av min egen knute i magen, min egen uro er i ferd med å forsvinne.

Jeg legger merke til at han ser meg rett inn i øynene når han snakker. Det slår meg at han nå ser meg. Jeg er ikke lenger bare en som holder bilen i gang og som holder ham borte fra det han så sårt trenger. Jeg er ikke lenger det *objektet* som stod i veien for hans ønske om å tilfredsstille behovene sine. (Hm. Kanskje Skjervheim har noe å tilføre i denne sammenhengen også? Muligens skifter vi på å være subjekt og objekt.) Jeg tenker at han igjen klarer å se mer enn seg selv og sine egne behov. Jeg opplever at jeg igjen framtrer for ham

som en person, et *subjekt*. Det kjennes som vi nå snakker med hverandre, ikke bare til hverandre. Jeg merker at den gjensidige tilliten jeg kjenner så godt fra før er i ferd med å vende tilbake.

Vi kjører tilbake til byen, til en butikk litt i utkanten. Han blir med inn og finner ut at også han trenger å handle. Han må ha mat. Han handler og sørger for å bruke opp alle pengene sine. Vi gjør oss ferdige i butikken og går tilbake til bilen. Vel ute igjen tenner Karl seg en sigarett, trekker røyken godt inn, løfter hodet og ser seg rundt. Jeg ser at skuldrene hans senker seg og at han virker roligere. ”Det er over nå”, sier han. ”Nå er suget borte. Takk skal du ha. Dette hadde jeg aldri klart på egen hånd. Det eneste som stod i hodet, var å få satt meg et skudd. Samme hva jeg hadde fått tak i, så hadde det gått rett i årene. Nå kan vi godt dra hjem igjen”.

I dag stod han over. Hver mandag er ikke likedan. Han stod over, det vil altså si at Karl brukte pengene sine på mat, ikke på dop. Han styrte unna rusen.

Jeg ble nesten tatt på senga. Mens jeg satt der i alle mine tanker og refleksjoner hadde Karl bestemt seg. Han hadde kjempet sin kamp og fattet en beslutning om å stå over. Han virket lettet, avklaret og ønsket å gjøre noe annet enn å sitte i bilen. Den hadde kanskje gjort jobben sin denne gangen.

Karl og jeg møter Aristoteles.

Karl og jeg har ofte diskutert denne vinglingen fram og tilbake. Vi har diskutert Aristoteles’ etikk og hans dyder og laster på et teoretisk nivå. Aristoteles sitt utgangspunkt er at mennesket er et fornuftig dyr, noe som gir innfallsvinkelen hans til etikken. Han stiller spørsmål om hvilke vaner og karaktertrekk som kan anses for dyder. Svaret avhenger av hva som forstås med lykke og det gode liv. Disse dydene kan framelskes hos seg selv og andre. Han sier at det gode liv er det liv som beherskes av fornuftens bruk. Fornuften, har i følge Aristoteles, to sider: en teoretisk, nemlig evnen til å vinne innsikt i livet og etikken, og en praktisk, evnen til å styre handlinger. Som mennesker har vi en tendens til å se de fleste forhold i livet i par av ytterligheter. Dyden er en holdning, ikke en følelse eller en evne. Den særpreges av at den gjør oss i stand til å velge mellomtingen mellom disse ytterlighetene. (Aristoteles 2006). Etter hvert har begrepet mellomtingen blitt gitt navnet den ”gyldne middelvei”. (Lindseth, 2007. Forelesning)

Karl og jeg har satt oss selv og våre handlinger inn i dette perspektivet. Karl kaller seg selv en fundamentalist, og sier han trives best i grøftene. Han kan hoppe elegant fra den ene til den andre og stanser sjelden på veien. Den ene dagen er han en rusmisbruker og vil alltid være det. Den neste har han fullstendig tro på at han vil klare å komme seg ut av rusmisbruket på egen hånd.

En av Aristoteles sine dyder er mot. Mot er noe man kan trenge når man møter fare. Det er naturlig å føle en form for frykt når man står overfor en fare. Denne frykten er en motsetning til mot og kan bli en form for last hvis man har for mye eller for lite av den. Har man for mye frykt kan det føre til feighet, eller handlingslammelse. Man kan nærmest bli paralyisert og miste muligheten til å komme seg ut av situasjonen.

Han man for lite frykt kan man bli dumdrilig og overvurdere egne evner og utsette seg selv og kanskje andre for en fare man ikke kan overse konsekvensene av.

Dyden vil så være å utvise den akkurat passe formen for mot som situasjonen krever og som i beste fall avverger den farlige situasjonen. Aristoteles benevnte dette som midten, eller ”den gyldne middelveg” som jeg ble presentert for i min ungdom av min far. Som ung syntes jeg etter hvert det hørtes kjedelig ut. Sånn akkurat passe av alt ble nærmest litt småborgelig og trygt og passet ikke for en opprørsk ungdom. I møte med opphavsmannen som voksen, vekket begrepet en fornyet interesse.

Karl likte Aristoteles sine tanker og så straks for seg sin egen vandring på livets veg som en vingling fra den ene grøften til den andre. Rusmisbruket kunne han se på som en fare og frykte at det kunne komme til å ta livet hans en dag. Viser han for mye frykt, er det fordi han tenker: ”Jeg er en svak person, rusen har for stort grep på meg, jeg vil forbli rusmisbruker resten av livet. Jeg klarer aldri å komme ut av det”. Han ligger under for lasten i dobbel forstand.

Når han viser for lite frykt, har han sagt mang en gang; ”Til helvete, det her skal jeg klare. Det er bare å holde opp. Jeg trenger ingen hjelp til det” Overmotet blir lasten og følgesvennen i en periode, før turen over veien ender i den andre grøften. Å lete etter noen gylden middelvei synes fullstendig uinteressant.

Likevel er det typisk menneskelig å streve med å finne denne middelveien. Ikke bare i forhold til konkrete handlinger, men også når vi skal vurdere tanker, utsagn, holdninger og så videre. Anders Lindseth refererte til det som den etiske dimensjonen i livet. (Forelesning 2007) Dette er ikke noe vi kan velge bort, det hører med til å være menneske. Den allerede presenterte Skjervheim referer til Kierkegaard om det samme og sier: "Eksistensielt er det nettopp spørsmåla om godt og vondt, rett og rangt som er dei sentrale, å eliminera dei ved abstraksjonen si hjelp, er å fuska i eksistensen." (Skjervheim 2002, s. 34) Å fuske i eksistensen i denne sammenhengen vil vel si å ikke ta disse spørsmålene alvorlig, og ikke utsette seg for det smertefulle og tunge å gå veien om refleksjon over de valgene man står overfor i livet. Denne vurderingen og det å ta stilling er noe man ikke kommer utenom som menneske. Den er en del av vår læringsprosess og kunnskapsdanning.

Karl og jeg snakket om disse grøftene lenge før Aristoteles kom på banen i våre samtaler, men da han først var presentert, trakk Karl ham til sitt bryst og sa: "Aristoteles er vår mann!"

Jeg synes Aristoteles sin modell er god å tenke med. Hvis vi tar utgangspunkt i etikken som en absolutt dimensjon i livet, tenker Aristoteles også her seg to ytterpunkter, eller grøfter, som våre vurderinger og handlinger kan ende i. Forenklet kan den etiske dimensjonen presenteres slik: I den ene grøfta er det slik at mennesket skal tjene moralen. De som ikke retter seg etter moralen kan straffes, om så med døden. I denne grøfta trives moralismen og fundamentalismen.

I den andre grøfta er det meste relativt. Hva som er rett og galt kan være avhengig av øynene som ser, situasjonen, kulturen og så videre. Her er ingenting mer riktig enn annet. Her trives unnfalldenheten og de som ikke ønsker å ta standpunkt. Her er alt er like gyldig, og alt kan fort bli likegyldig.

Livet og etikken utspiller seg mellom disse ytterpunktene.

Mellom disse grøftene vakler også jeg på min kjøretur med Karl. Jeg prøver å velge hva som vil være rett å gjøre. Hvilke valg som vil være til beste for Karl, og selvfølgelig også for meg selv, både på kort og på lang sikt. Bilen klarte jeg heldigvis å holde på veien, i det som kanskje viste seg å være "det gyldne kjørefelt".

Hovedytterpunktene mine i handling, er om jeg skal slippe ham av eller ei. Ved starten av kjøreturen har jeg en klar formening om at min jobb er å holde ham i bilen, borte fra alle stoffdealere. Underveis herjer tvilen og jeg er flere ganger like ved å stoppe og slippe ham av.

I løpet av turen er jeg også innom et stort spenn av følelser. Det starter med en klar ro i overbevisningen om å holde ham i bilen. Etter hvert som hans uro og smerte øker og han blir høyrøstet, øker ubehaget mitt og jeg begynner å bli redd. Min oppmerksomhet dras etter hvert fra å være opptatt av ham og hvordan jeg best skal kunne bistå ham, over til meg selv og min egen redsel. Denne redselen får meg til å lete etter muligheter for å bli kvitt faren. Det mest nærliggende er å slippe ham av. Jeg er i dette øyeblikket i ferd med å la følelsene mine bli styrende for handlingene mine. Min faglige og intellektuelle overbevisning blir underordnet. Jeg klarer til og med å finne en rimelig god begrunnelse for meg selv, ved å tenke at hele spørsmålet kan jo tas opp seinere på en grundigere måte, når han er i bedre form. Jeg vil altså utsette hele greien, gjøre som Bøygen, gå utenom. Hvis jeg på dette tidspunktet hadde sluppet ham av, er det nærliggende å tenke at jeg hadde falt i den ene grøften til Aristoteles, jeg ville vært unnfalende overfor Karl og latt andre forhold enn vår klare avtale være avgjørende. Sannsynligvis ville jeg i ettertid selv ha tenkt dette. Særlig hvis noe dramatisk, som en overdose, hadde skjedd, ville jeg ha bebreidet meg for denne unnfalheten. Jeg ville sannsynligvis i eget hode kalt det for et svik.

Nå kunne dette også være den ene gangen hvor Karl faktisk gikk til angrep på meg og jeg ble skadet. Det ville da i ettertid vise seg å være galt å ikke stoppe og slippe ham av. Men etterpåklokskap er og blir nettopp det, etterpåklokskap, den eneste sikre, men feige vitenskap. Nå tok ikke redselen overhånd. Sannsynligvis slo erfaringene mine fra tidligere kjøreturer med Karl inn, og sammen med at vi har utviklet det jeg vil kalle en god og trygg relasjon, gjorde det sitt til at følelsen av redsel slapp taket.

I stedet siger jeg over mot den andre grøften. Jeg begynner å bli irritert på Karl. Hvorfor skal han plage meg med sin svakhet? Muligens blir jeg også irritert på ham fordi han får fram redselen i meg. Kanskje blir jeg avslørt overfor meg selv. Jeg er ikke så tøff som jeg tror. Selv om vi kjenner hverandre godt, kan han likevel skremme meg. Jeg liker ikke å bli avslørt, verken overfor meg selv eller andre. Den som avslører meg blir jeg irritert på. Både redselen og irritasjonen er mine følelser, men de er forårsaket av hans handlinger. Veien er kort til å gi

ham skylden for dem, kanskje også ansvaret. Han plager meg med sin svakhet. Moralisten i meg kikker opp over grøftkantene. Det er jo en svakhet å gi etter for russet. Det er da bare å ta seg sammen! Moralistsens ord ringer i ørene mine. Skal jeg fortsette helt ned i grøften kan konsekvensene bli drastiske. Klarer han ikke å ta seg sammen, nei vel, da må han tvangsinnlegges. Noen andre må overta ansvaret. Vi har rusinstitusjoner som skal ta seg av rusmisbrukere som står i fare for å ruse seg i hjel.

Mine følelser er og forblir mine. Selv om det er andres handlinger som har utløst dem, kan det ikke være andre enn meg selv som må ta ansvaret for dem. I denne situasjonen er det tydelig at følelsene kan styre meg i hvert fall i to retninger. Først kan redselen få meg til å sette ham av. I neste omgang kan irritasjonen føre meg til å endre holdning til ham, han kan bare ta seg sammen, slutte å være så forkastelig svak. Dette kan i neste omgang igjen føre til en handling som går ut på å legge ham inn på en rusinstitusjon, kanskje mot hans vilje, for at noen andre skal overta både mitt ansvar og hans eget.

Nå er det ikke slik at handlingsalternativene i seg selv trenger å være feil, men mitt ansvar er å bli klar over hva som motiverer dem og hvilke intensjoner de ivaretar, og selvfølgelig hvilke konsekvenser de kan få. Jeg må bruke fornuften, intellektet, til å bevisstgjøre meg følelsene, det er det refleksjon er, en læringsprosess.

Det dukker opp en liten redsel underveis i skrivingen av dette essayet for at denne ransakingen av mine følelser og motiver skal stoppe opp, bli seg selv nok og gå over i ren navlebeskuing. Fører dette noe sted? Drivkraften må uansett være å bli kjent med meg selv, mine egne reaksjoner og handlinger. Allerede Sokrates drev med dette. Det må være en granskning av hva det er som driver meg til å handle som jeg gjør. Hvilke faglige teorier, grunntanker og disposisjoner, ligger til grunn, og er det noe jeg fortsatt kan stå for? Hvordan er det mine egne erfaringer, holdninger og følelser preger mine handlinger. Er dette noe jeg synes er greit, eller er det noe jeg må jobbe med for å endre. Da jeg leste Marcus Aurelius sin bok "Til meg selv" (2004) fant jeg også støtte i at det kan være berettiget å granske seg selv. Boka er i utgangspunktet skrevet som hans egne betroelser til seg selv, og fungerer som en refleksjon og grunnlag for å kunne utøve sitt ansvar og virke som romersk keiser til beste for befolkningen. (Uten sammenligning for øvrig!) I ettertid er dette blitt bok fordi tankene hans også hadde stor interesse for allmennheten. Da jeg leste boka, ble det klart for meg at det ikke bare er rimelig og menneskelig å reflektere over egen gjøren og laden, det blir også et

moralsk imperativ om å kjenne seg selv. Et krav jeg må møte før jeg går ut og for å bidra overfor andre. Det var også litt moralsk støtte å hente hos Steen Wackerhausen (Forelesning 2008) som nevnte nødvendigheten av å rydde i eget ”navlelo”. Underveis på denne kjøreturen blir jeg konfrontert med et spekter av egne følelser. Jeg finner det nyttig og nødvendig å bruke fornuft til å se hvordan følelsene påvirker og til dels styrer meg. På den måten lager jeg et skille mellom fornuft og følelser. Allerede Aristoteles uttalte seg om at hvis vi utfører en handling uten følelser er vi mindre dugelige personer enn om valget gjøres med følelser. (Josefson 1998, s.33) En person som mangler følelse, ser ikke på en oppmerksom måte hva som skjer (Josefson 1998, s.34). Molander (1996) trekker denne oppmerksomheten gjennom hele boka si og tar utgangspunkt i at kunnskap er en form for oppmerksomhet. I mitt møte med Karl er jeg nettopp opptatt av hvordan mine positive følelser, (være glad i) både kan være med til å gi meg større forståelse for ham (nærhet), men også bidra til at jeg ikke klarer å ta den nødvendige distansen for å være til hjelp. Følelsene som kanskje kan karakteriseres som mer negative, som redsel og sinne, ser jeg som like viktige å reflektere over. Hvordan er de med på å påvirke og styre mine handlinger? Jeg synes Dag Østerberg (1972. s 39) uttrykte dette på en forståelig og grei måte: ”For å bli til kunnskap må vår anskuelse av verden alltid bearbeides av våre begreper, og det er dette begrepsformidlete ved vår kunnskap som Kant betegner som forstandens diskursivitet: Forstanden er ingen likefrem anskuelse av virkeligheten, men går omveien om begreper”. Gjennom refleksjon bearbeider jeg altså min egen erfaring, bruker ord og begreper for å forstå og dermed utvikler jeg ny kunnskap. Med utgangspunkt i hendelser og handlinger i nåtiden, ser jeg bakover og leter etter grunnlag for å føle, tenke og handle som jeg gjør. Med bakgrunn i det samme, kan jeg også tenke gjennom hvilke konsekvenser dette kan få for fremtidige handlinger. Med bakgrunn i dette gir jeg meg trøstig i vei i refleksjon over flere av de valgene jeg stod overfor i bilen.

De to neste grøftene jeg vil undersøke, vil jeg kalle for tvang på den ene siden og svikt av tillit, på den andre. Aristoteles har ikke satt opp disse ytterpunktene i sitt system over laster, som jo dreier seg om personlige forhold. Dermed er det heller ikke en medfølgende dyd å leve opp til. Hvis jeg skulle finne et begrep som kunne dekke en eventuell dyd, måtte det være; respekt.

Min frykt var å krenke Karl sin integritet og sjølråderett hvis jeg ”satt på ham”. Jeg kunne også frata ham hans ansvar for seg selv. I løpet av bilturen spisset det seg til og Karl ga uttrykk for å ville settes av. Jeg ble dermed presentert for dilemmaet, hvor lenge kunne jeg

holde på ham mot hans uttalte vilje og begrepet tvang begynte å spøke i bakhodet mitt. I psykiatrien er dette hovedsakelig knyttet til å tvangsinnlegge folk i institusjon etter Lov om psykisk helsevern. Det er mindre fokus på at det skjer mye skjult tvang på andre områder under skinn av at det er til beste for pasienten. Vi kan for eksempel ta hånd om økonomien eller handle inn mat på vegne av dem. Denne diskusjonen har vi daglig på min arbeidsplass. Vårt fokus er at folk skal ha sjølråderetten over eget liv. Vi skal selvfølgelig bidra til at folk får dekket sine primære behov, men det skal være på bakgrunn av et klart ønske fra personen selv. Så kan man diskutere hvor klart dette ønsket er uttalt og hvor mye manipulasjon vi bruker for å få samtykke til å handle som vi mener er best.

I bilen denne dagen, gjaldt det altså hvor lenge kunne jeg kjøre og hvor høyt skulle Karl rope for at jeg syntes det var nok og stoppet? Jeg kan ikke si om det var styrkegraden på ropene hans eller lengden på intervallene mellom dem som gjorde at jeg fortsatte å kjøre. Jeg kan si mer om at jeg oppholdt meg i dilemmaet og ikke gjorde om på min første beslutning om å holde bilen i gang. Dermed "tvang" jeg også Karl til å oppholde seg lengre i sitt dilemma; skulle han gi etter for "rus-suget" eller skulle han holde på sin første beslutning om å klare seg gjennom dagen uten å dope seg. Da turen var ferdig, viste han takknemlighet for at jeg hadde hjulpet ham gjennom dette.

Lenge etter denne kjøreturen, fortalte jeg Karl at jeg hadde brukt denne dagen i bilen som et eksempel på bruk av tvang i et foredrag. Han kikket uforstående på meg og utbrøt: "Det der var ikke tvang. Du gjorde jo nettopp det jeg hadde bedt deg om. Dessuten var du jo sammen med meg hele tiden."

En vesentlig lærdom Karl ga meg i denne samtalen, var at jeg ikke er alene om å avgjøre om jeg bruker tvang. Jeg er ansvarlig for å tenke gjennom anledningen, foranledningen og eventuelle konsekvenser, men det er først i møte med personen tvangen eventuelt skal utøves overfor, relasjonen, at det avgjøres om det dreier seg om tvang. Dette gjelder både der jeg tror jeg bruker tvang og der jeg ikke tror jeg gjør det.

Det skal likevel ikke stikkes under en stol at jeg tok makten i situasjonen. Jeg gjennomførte min beslutning og gjorde det mot hans ordre om å stoppe, til tross for at jeg var redd for å krenke hans integritet og sjølråderett. I ettertid legitimerte han min maktutøvelse ved å takke meg for hjelpa. Han viste samtidig at min redsel var ubegrunnet, han kjente seg ikke krenket.

Selvråderetten hadde han også intakt i og med at han i ettertid kunne si at jeg gjorde akkurat det han hadde bedt meg om å gjøre. Han understreket dermed både det relasjonelle i min maktutøvelse og klargjorde det tosidige i bruk av makt. Den kan være både legitim og illegitim. Hadde Karl i ettertid vært sint og anklaget meg for å gå mot hans vilje og krenke ham, ville min maktutøvelse straks vært illegitim. Men han sa: ”Du gjorde jo nettopp det jeg hadde bedt deg om”. Da rettfærdiggjorde han meg, legitimerte min handling.

Det andre ytterpunktet jeg satte opp, var spørsmålet om jeg hadde sviktet hans tillit om jeg hadde sluppet ham av. I utgangspunktet hadde han bedt om hjelp til å holde seg unna rusen. Det var et stort skritt for ham. Å legge deler av sitt liv i andre sine hender, for å si det med Løgstrup (2000), er ikke noe Karl gjør daglig. ”Et liv i et hardt rusmiljø og lang tid i psykiatrien har lært meg at den eneste jeg kan stole på, er meg selv”, er ord Karl selv bruker. Han viste meg dermed enorm tillit ved å be meg om denne hjelpen. Det var ikke snakk om å stole blindt på meg, eller legge hele ansvaret i mine hender. Han var fullstendig klar over den delen av jobben som han selv måtte gjøre. Han måtte tåle abstinensene og den smerten det er å ikke få satt det lindrende stoffet i årene. Jeg har sett abstinens på nært hold. Det er ikke for ingenting at stoff blant misbrukere blir kaldt både ”medisin” og ”en tur på sykehuset”.

Bengt Molander (1996) skriver også om ytterpunkter, eller spenningsfelt. Hans behandling av temaet gav meg en ytterligere forståelse, en utdyping av Aristoteles, av den situasjonen vi var i. Et relevant spenningsfelt han nevner er kritikk-tillit. (Molander, s.261) Går tilliten over i ytterpunktet vil det være å stole blindt på den andre. Karl var langt fra denne grøften. Jeg kunne imidlertid glatt ha havnet der hvis jeg hadde overtatt hele ansvaret og ikke anerkjent Karl sin del av det. Jeg måtte være oppmerksom på hvordan han ivaretok sin del, det vil si om han tålte abstinensene og smerten og klarte å gjennomføre dagen uten rus. Det var det bare han som kunne vite noe om. Jeg kunne også stå i fare for å møte meg selv i grøften jeg diskuterte ovenfor, nemlig å krenke hans integritet ved å ikke anerkjenne hans vurdering av hva han klarte å gjennomføre. I ettertid er det nærliggende å vurdere det dit hen at jeg hadde sviktet hans tillit, hvis jeg ikke hadde tillatt ham å bruke tiden han trengte til å være i sitt dilemma, i sin kamp om å klare dagen uten rus. Jeg kunne sluppet ham av ved første kommando om å stoppe. Da hadde jeg nok også i Aristoteles sin etiske dimensjon vist unnfalighet og ikke funnet den ”gyldne middelvei”.

Molander (1996) omtaler den andre delen av dette spenningsfeltet som kritikk. Jeg forstår ham dit at det dreier seg om å stille spørsmål til de etablerte sannhetene. Kritiske spørsmål og drøftinger med utgangspunkt i et tillitsfullt forhold gir en kilde til vekst og ny innsikt. Kritikk uten tillit derimot, fortærer både mennesker og kunnskap. Som tidligere nevnt setter Karl pris på nettopp diskusjoner som utfordrer ham og setter spørsmålstegn ved hans etablerte sannheter. Denne dagen i bilen ville det imidlertid nettopp oppleves som kritikk av ham som person og et svik av tilliten hvis jeg hadde brakt på banen slike diskusjoner. Han var opptatt med sin egen kamp og klypte meg brutalt av da jeg forsøkte å nærme meg en samtale rundt disse tingene. Tidspunktet og situasjonen var feil og jeg ville havnet i samme grøfta, svik av tillit hvis jeg hadde presset fram diskusjoner.

Vingler en god fagarbeider?

Er det tillatt å vingle slik i faglig sammenheng? Hvis jeg hadde fått det spørsmålet stilt og måtte svare på direkten, ville jeg sannsynligvis svart noe i retning av at; en godt faglig fundert yrkespraksis representerer en sikkerhet i handling. Man skal ikke handle på impulser. Man skal være konsistent i tanke og handling. Med bakgrunn i det jeg har skrevet over, har jeg altså klart avslørt meg selv som en udugelig fagarbeider. Likevel kan jeg ikke gå med på det og må vel prøve å nyansere svaret mitt. Man handler i en dynamisk sammenheng med andre og må tilpasse seg. Samtidig representerer de dilemmaene man blir stilt overfor, nettopp det - et dilemma, noe som er forskjellig fra et handlingspåbud. Det gjelder å kunne identifisere dilemmaene som det og kunne dvele i dem. Ofte har jeg sett at nettopp denne identifiseringen og dvelingen ved dem, gjør at de løser seg selv, slik det gjorde for Karl og meg i bilen. Dette kan likevel aldri bli en handlingsregel, men erfaringen gjør at jeg lettere identifiserer dem og tør å dvele ved enkelte. Noen ord fra Frans av Assisi, som godt illustrerer dette dilemmaet rant meg i hu:

*Gud, gi meg sjelefred til å godta de tingene jeg ikke kan forandre,
mot til å forandre de ting jeg kan endre,
og visdom til å se forskjellen.*

Dilemmaet som sådan kan lignedes med den etiske dimensjon i livet og Aristoteles sin leting etter ”den gyldne middelvei”.

Er det så noe som skiller meg som erfaren yrkesutøver fra en nyutdannet, uerfaren? Hvilken kunnskap har jeg ervervet underveis? Molander (1996, s.40) henviser til Tore Nordenstam (2000) som beskriver tre typer kunnskap i et kunnskapsteoretisk perspektiv: ”påstandskunnskap”, ”ferdighetskunnskap” og ”fortrolighetskunnskap”. Anvendt i mitt forhold til Karl, ville jeg som nyutdannet sosionom i henhold til dette perspektivet, sannsynligvis ikke dratt på noen kjøretur i det hele tatt. Jeg ville hatt en slags ”påstandskunnskap” som var teoretisk og generell, og sannsynligvis ikke turd å sette meg inn i en bil sammen med Karl i hans tilstand. Etter hvert i min yrkesutøvelse har jeg lært og øvd på flere metoder og tilnæringsmåter, diskutert med og lært av andre fagfolk, blitt kjent med mange personer, gjort mine erfaringer og ervervet meg en ”ferdighetskunnskap”. Kanskje hadde jeg turd å dra på denne turen med Karl på et tidligere tidspunkt, men om han hadde turd å dra sammen med meg, er vel et annet spørsmål. Den kunnskapen jeg har ervervet gjennom å bli kjent med mange, kan ikke automatisk overføres til for eksempel Karl, men den gjør meg mer oppmerksom og mottagelig overfor hans reaksjoner og væremåter. Vi har erfart hverandres reaksjoner og begge gjenkjent korte øyeblikk av ”jeg vet at du vet at jeg vet”. Vi har utviklet en relasjon, blitt fortrolige og jeg har fått en ”fortrolighetskunnskap”. Denne kunnskapen fører med seg en sikkerhet som er tillitvekkende og som nok bidro til at Karl ble med på turen. Kunnskapen innebærer også en erfaring om at jeg ikke alltid vet hva som er rett å gjøre, at jeg befinner meg i et dilemma, og kan leve med det.

På sporet av ”den gyldne middelvei”?

Nå i ettertid ser jeg at både Karl og jeg muligens var på sporet av den ”Gyldne middelvei”. Var det et snev av den Aristoteliske dyden, ”mot”, vi viste der i bilen? Karl hadde tidligere beskrevet sine ytterpunkter bortimot slik: ”En gang rusmisbruker, alltid rusmisbruker” på den ene siden og ”nei det her skal jeg klare. Det er bare å slite seg gjennom abstinensene. Det trenger jeg ingen hjelp til”, på den andre siden. Her satt han i bilen sammen med meg og viste sin ”svakhet” og sin smerte. Han slet seg gjennom det ved min hjelp som holdt bilen i gang. I ettertid takket han for hjelpen og sa at han aldri ville ha klart det aleine.

Jeg for min del strevde med mine ytterpunkter. De var blant annet å gi etter for redselen, eller ubehaget, utsette hele oppdraget, stoppe og slippe ham av, på den ene siden. På den andre siden kunne jeg falle for fristelsen til ”sette meg for hardt på ham”, vise overmot ved å argumentere med ham, liste opp konsekvensene og handlingsalternativene hans uten å ense hans forsøk på å få meg til å tie stille. Dermed kunne jeg både vekke hans vrede og sette meg

selv i fare, eller jeg kunne ødelagt hans forsøk på klare seg gjennom dagen uten dop. I stedet sa jeg svært lite og holdt bilen i gang. Noe som viste seg å være akkurat tilstrekkelig.

Mine følelser og holdninger raste fram og tilbake mellom grøftene, men i handling holdt jeg bilen i god fart og klart på veggen. Jeg regner med at også Karl hadde det rimelig kaotisk på innsiden. Men han gjennomførte forsettet sitt, viste mot og gikk gjennom dagen uten dop. Så var vi kanskje plutselig på den ”Gyldne middelveg” uten å være klar over det og uten å ta i bruk noe kart.

Tilbake til Skjervheim.

Jeg startet dette essayet med: ”Jeg drar ofte på tur sammen med klientene mine.” Da jeg begynte å fortelle om kjøreturen med Karl, omtalte jeg ham som min passasjer. Jeg har undret meg litt over dette skiftet av betegnelse, klient – passasjer. Disse begrepene har forskjellig innhold, og signaliserer noe om relasjonen mellom partene. Passasjer forteller kun at jeg kjører bilen og Karl sitter på. Klient forteller mye mer og antyder også et styrkeforhold mellom oss som parter. Innholdsmessig forteller ordet klient at jeg står i et behandlingsmessig forhold til Karl og andre jeg omtaler som klient. Jeg skal gi hjelp, han skal motta. I helsevesenet bruker vi også ofte pasient. I denne sammenhengen vil de to begrepene ha samme type innhold. Jeg er ansatt for å gi dem hjelp med deres helsemessige problem. Jeg representerer en institusjon, en organisasjon som har som hovedoppgave å gi hjelp til hjelpetrequende. Jeg er *subjektet* som skal ivareta institusjonens formål eller intensjon. Klienten/pasienten er *objektet* denne intensjonen skal utøves overfor. Institusjonen har utviklet metoder og modeller som skal være basert på gode vitenskapelige undersøkelser, faglig tenkning og mye praktisk erfaring. Med basis i dette kan vi kanskje si at institusjonen har utviklet et arbeidsredskap, som riktig anvendt skal være til beste for klientene/pasientene. Jeg som ansatt yrkesutøver skal bidra til at institusjonen får gjennomført sin intensjon og målsetting. Jeg/vi/institusjonen/*subjektet* skal gi dem/klienten/pasienten/*objektet* noe.

På min arbeidsplass sier vi at vi jobber med rehabilitering ut fra et relasjons- og nettverksperspektiv. Vi skal legge vekt på å utvikle gode relasjoner til våre klienter/pasienter over lang tid. Tidsperspektivet kan være over flere år. Med basis i relasjonen skal vi kunne bistå klienten/pasienten i å finne seg best mulig til rette i livet sitt. Vi ser klientens/pasientens nettverk (familie, venner, alle som på en eller annen måte har betydning for klienten/pasienten) som en ressurs i dette arbeidet og legger derfor også vekt på å etablere og

videreutvikle disse relasjonene. Vi tenker at nettverket spiller en viktig rolle og ser uansett nødvendigheten av å opprettholde dette for våre klienter/pasienter. Jeg skal ikke gå nærmere inn i denne måten å jobbe på her. Det vesentlige i denne sammenhengen er at vi har utviklet en tenkning, kall det gjerne en metode å jobbe etter, som vi finner nyttig og god for å oppnå institusjonens intensjon, målsetting. Vi, *subjektene*, mener dette vil være til beste for våre klienter/pasienter, *objektene*.

Jeg sitter altså i bilen denne dagen sammen med Karl med hele denne tenkningen mer eller mindre framme i min bevissthet. Jeg skal gi ham hjelp med hans helsemessige problem. Transformert til vårt prosjekt denne dagen, skal jeg hjelpe Karl til å holde seg unna rusen. Jeg kan formelig kjenne hele institusjonens målsetting hvile på mine skuldre. Jeg skal gjennomføre intensjonen. Når jeg nå i ettertid sitter og reflekterer over den situasjonen jeg befinner meg i der i bilen, ser jeg lettere hvilke dilemma jeg står overfor. Jeg skal nærmest sørge for at Karl skal holde seg unna rusen. Hvis jeg ikke klarer det, har jeg mislyktes, helseinstitusjonen har mislyktes. Jeg ser for meg overskriftene i avisene:

”DE SLAPP HAM RETT I DØDEN.

Han stolte på helsevesenet, men de mislyktes i å holde ham unna overdosen.”

Det blir min skyld. Forhåpentlig tar avisene så mye hensyn at de ikke bytter ut DE med HUN. Det ville ikke være til å leve med.

Jeg kommer ikke utenom at Karl overfor meg i denne situasjonen både er et *objekt* og et *subjekt*. Helsevesenet har en forpliktelse overfor rusmisbrukere. De har krav på et tilbud for sine helsemessige problem. Karl er en i denne gruppen og er et objekt med legal rett til hjelp som er grunnet i gjeldende vitenskapelige og faglige funderte metoder og tilbud.

Skal jeg virkelig ta dette inn over meg med sin fulle tyngde, er det vanskelig å stå i det alene. Det er lett å tenke at dette må noen andre ta seg av. Noen som kan dette bedre og som på legalt vis kan holde ham innelåst til suget er over og han har fått behandling for rusmisbruket sitt. Han, denne personen, *objektet*, som sitter ved siden av meg i bilen, som jeg både har stor sympati med og som gjør meg litt redd. Når jeg har hele institusjonens målsettinger og metoder i hodet, forblir han et *objekt* det er vanskelig og ansvarstungt å forholde seg til. Når jeg ser på Karl, hans svarte øyne, hans uro i setet, hører hans høye stemme, er han Karl,

subjektet, som jeg kjenner godt gjennom lang tid og som jeg ikke kan svikte nå. Jeg ser at dette dreier seg om hans prosjekt. Det er han som ønsker å holde seg unna rusen. Jeg blir kun et middel, *objekt*, i hans prosjekt, som han kan benytte seg av, hvis han vil. Jeg må vise meg verdig hans tillit for at han skal benytte meg, finne støtte i meg, i sitt prosjekt. Han er subjektet og må forbli det hvis han skal lykkes i sitt prosjekt, sitt forsett.

Jeg sender en liten takknemlig tanke til Skjervheim som gjennom sine begreper tvang meg til å tenke litt nøyere gjennom min situasjon der i bilen og hjalp meg å ta en opprydding på ”mørkeloftet”.

På et organisatorisk nivå kan vi snakke om en institusjonalisert objektivisering. Vi snakker for eksempel alltid *om* klientene/pasientene. I min jobb som behandler ligger det et iboende krav om å skape endring hos folk. Jeg er behandler, jeg skal behandle. Dette kan vise seg å bli stående i veien for å utvikle relasjonen mellom meg og klienten/pasienten i retning av subjekt/subjekt som jeg anser som nødvendig for å gi grunnlag for å være til hjelp i den andres vekst og endring. På individnivå vil det nødvendigvis veksle mellom subjekt og objekt, men det vil gjelde for begge parter. For meg som fagperson vil essensen være at Karl alltid er subjektet i egen endringsprosess. Hvis jeg har institusjonens mål og metoder for langt framme i min oppmerksomhet når jeg er sammen med Karl, vil det kunne stå i veien for både ham og meg. Mitt fokus er å bidra til at han er *subjekt i egen endringsprosess*, ikke *mitt objekt for endring* – for min faglige suksess.

Det er imidlertid en side jeg har vært forsiktig med å reflektere over, fordi det lett kan bli spekulasjoner ut av det. Jeg drister meg likevel på et forsøk fordi det kanskje kan bidra til nok en omdreining i min egen læringsprosess. Kan det tenkes at Karl har flere motiv underveis på denne bilturen, ut over hjelp til å holde seg unna rusen? Kan det være flere ting som står på spill mellom oss? Karl holder seg stort sett for seg selv bak nedrullede gardiner når han har abstinenser. I dag viser han dem fram for meg. Han viser uroen, smerten og fortvilelsen. Han brøler til meg og gir meg kommandoer. På denne måten blir jeg invitert inn i noen av de verre sidene av livet hans. I Løgstrups (2000) terminologi legger han deler av sitt liv i mine hender. Vil jeg ta imot dem? Med Skjervheim (2002) kan Karl spørre meg: ”Vil du delta i mitt liv, eller foretrekker du å være tilskuer?” Her er det ikke bare et spørsmål om jeg tar ham alvorlig, her er det hans tur å spørre om han kan ta meg på alvor. Vil jeg holde den kontrakten vi har inngått? Kan han stole på at jeg tåler ham når han viser disse sidene? Det engasjementet jeg

har vist tidligere, vil det holde, vil relasjonen vår holde? Hadde jeg stoppet og sluppet ham av, kunne han kanskje svart seg selv at; ”nei, hun tålte ikke dette. Jeg kan ikke stole på henne.” Han kunne dermed fått en ny bekreftelse på at han kun har seg selv å stole på.

Noen flere spørsmål

Et *hvis* har fulgt meg gjennom skrivningen; hva hvis Karl opplevde at jeg trådte over hans grense, og i ettertid anmeldte meg for frihetsberøvelse og jeg ble anklaget for urettmessig eller illegal bruk av tvang? En advokat kunne kalle dette frihetsberøvelse og anmeldt meg etter straffeloven. Da ville det ikke lenger bare være snakk om krenkelse av integritet. Spørsmålet ville kunne dreie seg om jeg hadde legal rett til å utøve makt på denne måten.

Et like aktuelt *hvis* er; hva hvis jeg slapp ham av, han satte en overdose og familien anmeldte meg for ikke å utføre jobben min, ta ansvaret mitt? I et slikt tilfelle ville også fokus vært på det legale i situasjonen. Hadde jeg misligholdt min plikt til å holde på ham? Som sosionom i helsevesenet beveger jeg meg også i denne sfæren, legalt – illegalt. Jeg må reflektere over med hvilken rett jeg gjør eller ikke gjør ting og hvordan dette eventuelt støter mot personens rettigheter. På denne kjøreturen med Karl, har jeg reflektert over aksen legitimt – illegitimt. Som tidligere nevnt legitimerte han min maktbruk ved å takke meg etterpå og i tillegg på et senere tidspunkt være uenig i at jeg hadde utøvd noen form for tvang. På spørsmålet om en handling er legal eller illegal, er det den blinde fru Justitia som råder. Om handlingen er legitim eller illegitim, avgjøres imidlertid med åpne øyne, ansikt til ansikt. Det første nivået er juridisk, det andre er relasjonelt.

Avslutning

Selvfølgelig hadde jeg ikke alle disse tankene der i bilen sammen med Karl, i hvert fall ikke bevisst. Der opplevde jeg først og fremst alvoret i situasjonen og usikkerheten over om jeg gjorde det rette.

Alle disse tankene og refleksjonene fører meg forhåpentlig i retning av å bli en bedre yrkesutøver. Jeg bevisstgjør meg mine holdninger, følelser og handlinger. Sammen med de utdannelser jeg har tatt opp gjennom livet, den litteratur jeg har lest, og ikke minst de erfaringene jeg har gjort, danner dette bakteppet for holdningene og handlingene mine i nåtid, og de konsekvensene handlingene gir i framtid. Jeg må også ta ansvaret for å stå i en

organisasjonsmessig sammenheng som utøver av en offentlig politikk med skiftende politiske linjer, sparekampanjer og så videre.

Når jeg handler, skjer dette ofte fort og ofte uten forutgående bevisst tenkning og kalkulering. Hvis noen i ettertid spør meg om hvorfor jeg handlet som jeg gjorde, er det ikke alltid lett å fortelle det med en gang. Jeg må gå noen runder og likevel oppleves det ofte som ikke dekkende. I læringsteoretisk sammenheng kalles dette ofte taus kunnskap. (Wackerhausen, forelesning 2008) Det er noe som sitter i kroppen, i sansene, avhengig av erfaring og etablert kunnskap. Likevel mener jeg at det ikke kan være slik at fordi det sitter i kroppen, i sansene, er dette udiskutabelt og riktig. Da står jeg i fare for å la meg styre av gammel, utdatert fagkunnskap, traumatiske erfaringer jeg gjerne skulle vært foruten eller følelser jeg i bevisst tilstand helst ikke vil vedkjenne meg. For å omskrive litt på et sitat av Max Weber (1995, s. 117), så ønsker jeg ikke å bli: *Et fagmenneske uten ånd og et følelsesmenneske uten hjerte.*

Å være en god yrkesutøver innebærer også å holde en slags dommedag over seg selv. Selvfølgelig ikke bestandig og kontinuerlig. Da vil jeg stå i fare for å bli handlingslammet. Dette må være en slags grunnholdning om å strebe etter å være midt i situasjonen, midt på veien, handle der og da, og både samtidig og i ettertid se seg selv og situasjonen utenfra med et kritisk blikk. Denne refleksjonen gir meg forhåpentligvis en bedre innsikt i mine motiver og større sikkerhet i handling. Den kan kanskje også lignes med en spiralbevegelse med stadig videre sirkler der jeg fortsatt kan se hva jeg gjorde og tenkte tidligere, samtidig som jeg kan lære av erfaringene.

Å være subjekt i egen endringsprosess gjelder like mye meg selv som Karl. Jeg må bruke fornuften, intellektet for å få innblikk i hva som styrer meg, hvordan jeg styres, for å kunne ta et så bevisst valg som mulig om hvordan jeg vil handle.

Ps.

En stund etter denne bilturen jeg nå har skrevet om, var Karl og jeg igjen en tur ute på Sørøya. Etter et kort røykestopp sier Karl: "Nå overtar jeg rattet". Jeg kaster bilnøkklene over til ham.

LITTERATURLISTE.

Aristoteles. 2006. *Etikk*. Oslo, Gyldendal.

Aurelius, Marcus. 2004. *Til meg selv*. Oslo, J.W. Cappelens forlag as.

Josefson, Ingela. 1998. *Läkarens yrkeskunnande*. Lund, Studentlitteratur.

Løgstrup K.E. 2000. *Den etiske fordring*, Oslo, J.W. Cappelens forlag as.

Molander, Bengt. 1996. *Kunnskap i handling*. Gøteborg, Bokforlaget Daidalos AB.

Nordenstam, Tore. 2000. *Fra kunst til vitenskap*. Oslo, Fagbokforlaget Vigmostad&Bjørke AS

Ofstad, Harald. 1991. *Vår forakt for svakhet*, Oslo, Pax forlag A/S.

Skjervheim, Hans. 2002. *Mennesket*. Oslo, Universitetsforlaget.

Weber, Max. 1995. *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. Oslo, Pax Forlag A/S.

Østerberg, Dag. 1972. *Forståelsesformer*. Pax Forlag A/S.

FORELESNINGER.

Lindseth, Anders. Bodø, 30.10.07.

Wackerhausen, Steen. Bodø, 01.04.08.

ANNET.

Davis, Miles. 1959. LP, *Kind of Blue*, Columbia Records